

Установа адукацыі
“Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў”
Факультэт інфармацыйна-дакументных камунікацый
Кафедра гісторыі Беларусі і музязнаўства

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС
ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ

ТЭРЫТАРЫЯЛЬНАЯ ГЕРАЛЬДЫКА БЕЛАРУСІ

для спецыяльнасці

1-23 01 11 Бібліятэчна-інфармацыйная дзейнасць (па напрамках)

Складальнік:

дацэнт кафедры гісторыі Беларусі і музязнаўства, кандыдат
гістарычных навук, дацэнт І.Н. Колабава

Разгледжаны і рэкамендаваны
на пасяджэнні Савета ўніверсітэта

“18” снежня 2018 г.

Пратакол №4

Складальнік:

Колабава І.Н., дацэнт кафедры гісторыі Беларусі і музеязнаўства УА “Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў”, кандыдат гістарычных навук, дацэнт;

Рэцэнзенты:

А.А. Гулак, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры дацэнта кафедры рэжысуры абрадаў і свят, Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў.

М.М. Елінская, кандыдат гістарычных навук, Кандыдат гістарычных навук, вядучы рэфэрэнт аддзела арганізацыйнай работы, выкарыстання дакументаў і інфармацыі Дэпартамента па архівам і справаходству Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь

Разгледжана і рэкамендавана да зацвярджэння:

*кафедрай гісторыі Беларусі і музеязнаўства
(пратакол ад 23 лістапада 2018 г. № 6);*

Саветам БДУКМ

(пратакол ад 18.12.2018 №4)

ЗМЕСТ

1 ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА	4
2 ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	6
2.1 План-конспект лекцый	6
3 ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	8
3.1 Тэматыка семінарскіх заняткаў	8
4 РАЗДЗЕЛ КАНТРОЛЯ ВЕДАЎ	11
4.1 Заданні для самастойнай работы студэнтаў	11
4.2 Пытанні для заліку	11
5 ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ	12
5.1 Тэматычны план	12
5.2 Асноўная літаратура	13
5.3 Дадатковая літаратура	14

1. ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Мэтай выкладання курса “Тэрытарыяльная геральдыка” з’яўляецца вывучэнне студэнтамі гісторыі ўзнікнення і фарміравання тэрытарыяльных гербоў на беларускіх землях.

Мэтавая накіраванасць курса “Тэрытарыяльная геральдыка” акрэслівае шэраг задач, вырашэнне якіх забяспечвае засваенне неабходных ведаў, уменняў і навыкаў.

У выніку вывучэння курса “Тэрытарыяльная геральдыка” студэнты павінны ведаць:

- прадмет даследавання тэрытарыяльнай геральдыкі;
 - прыёмы і аб’екты даследавання тэрытарыяльнай геральдыкі;
 - інфармацыйныя крыніцы ў дадзеным кірунку;
 - гістарычныя ўмовы развіцця тэрытарыяльнай геральдыкі;
 - метадыку выкарыстання набытых ведаў у практыцы;
- умець:
- выкарыстоўваць прыёмы і метады спецыяльных гістарычных дысцыплін;
 - выкарыстоўваць даныя тэрытарыяльнай геральдыкі пры правядзенні практычнай і навуковай работы;
 - праводзіць навуковую апрацоўку геральдычных калекцый;
 - выкарыстоўваць інфармацыйныя крыніцы і найноўшыя навуковыя дасягненні айчынных і замежных даследчыкаў у дадзенай галіне ў практычнай рабоце.

Студэнты павінны *валодаць*:

- прафесійнымі навыкамі ў аналізу і выкарыстанні інфармацыйных рэсурсаў музеяў Беларусі;
- стварэннем інфармацыйных прадуктаў розных відаў па тэме курса;
- навыкамі музейнай кампаратывістыкі.

Дысцыпліна “Тэрытарыяльная геральдыка” непасрэдна звязана з такімі дысцыплінамі, як “Археалогія”, “Этналогія і этнаграфія Беларусі”, “Гісторыя Беларусі”, “Палеаграфія” і г.д.

Асноўнымі формамі навучання па дысцыпліне з’яўляюцца лекцыі і семінарскія заняткі, заданні для самастойнай работы студэнтаў.

Замацаванне атрыманых ведаў мае працяг пры праходжанні вучэбнай і вытворчай практыкі ў бібліятэчных і музейных установах краіны, у фондах якіх знаходзіцца адпаведная літаратура і геральдычныя калекцыі.

Пры вывучэнні курса “Тэрытарыяльная геральдыка” выкарыстоўваюцца сучасныя метады навучання і камп’ютарныя тэхналогіі.

Форма кантролю ведаў – залік.

Актывізацыі самастойнай работы студэнтаў у накірунку пошуку і выкарыстання ведаў, атрымання самастойнага вопыта вырашэння задач садзейнічаюць такія дзейсныя педагагічныя метадыкі і тэхналогіі, як:

- гісторыка-тэматычны падыход;
- тэхналогіі праблемна-модульнага навучання;
- тэхналогіі вучэбна-даследчай дзейнасці;
- камунікатыўныя тэхналогіі (дыскусіі, дыялогі, абмен думкамі і інш.)
- метады аналізу канкрэтных сітуацый.

Засваенне вучэбнай дысцыпліны “Тэрытарыяльная геральдыка” павінна забяспечыць фарміраванне наступных акадэмічных, сацыяльна-асабістых і прафесійных **кампетэнцый**:

акадэмічныя кампетэнцыі:

- АК–1. Умець выкарыстоўваць базавыя навукова-тэарэтычныя веды для вырашэння тэарэтычных і практычных задач.
- АК–2. Валодаць сістэмным і параўнальным аналізам.
- АК–3. Валодаць даследніцкімі навыкамі.
- АК–4. Умець працаваць самастойна.
- АК–5. Быць здольным фарміраваць новыя ідэі (валодаць крэатыўнасцю).
- АК–6. Валодаць міждысцыплінарным падыходам да вырашэння праблем.
- АК–7. Мець навыкі, звязаныя з выкарыстаннем тэхнічных прыстасаванняў, упраўленнем інфармацыяй і работай з камп'ютарам.
- АК–8. Валодаць навыкамі вуснай і пісьмовай камунікацыі.
- АК–9. Умець вучыцца і павышаць сваю кваліфікацыю.
- АК–10. На навуковай аснове арганізавываць сваю працу, самастойна ацэніваць вынікі сваёй дзейнасці.

сацыяльна-асабістыя кампетэнцыі:

- САК–1 Валодаць якасцямі грамадзянскасці.
- САК–2 Быць здольным да сацыяльнага ўзаемадзеяння.
- САК–3 Валодаць здольнасцю да міжасабістых камунікацый.
- САК–4 Умець працаваць у камандзе.
- САК–5 Мець навыкі фармулёўкі і абароны свайго меркавання.

прафесійныя кампетэнцыі:

- ПК–1. Аналізаваць сацыяльна-эканамічныя з'явы на аснове рэальнай інфармацыі.
- ПК–3 Планаваць, арганізоўваць і весці менеджersкую, маркетынговую, фінансавую і пасрэдніцкую работу.
- ПК–5 Планаваць, арганізоўваць і весці навукова-метадычную і вучэбна-метадычную работу.
- ПК–7 Здзейсніць паказ, сістэматызацыю і аналіз інфармацыі па перспектывам развіцця галіны, інавацыйным тэхналогіям, праектам і вырашэнням.
- ПК–8 Вызначаць інавацыі і спосабы іх дасягнення.
- ПК–10. Рыхтаваць даклады, матэрыялы да прэзэнтацый.
- ПК–13 Карыстацца глабальнымі інфармацыйнымі рэсурсамі.
- ПК–14 Валодаць сучаснымі сродкамі інфакамунікацый.

2. ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

2.1 План-канспект лекцый

Раздзел I Агульная геральдыка

Тэма 1 Герб

Вызначэнне геральдыкі як навуковай дысцыпліны.

Прадмет вывучэння геральдыкі і яе задачы.

Геральдыка тэарэтычная і практычная.

Геральдычныя калекцыі.

Паходжанне гербоў. Этымалогія тэрмінаў герб, геральдыка.

Функцыі герба (рэпрэзентатыўная і распазнавальная).

Класіфікацыя гербоў.

Гербы фізічных асоб (радавыя, прыватныя, асабістыя, сямейныя).

Карпарацыйныя гербы (гарадскія, цэхавыя, брацкія).

Дзяржаўныя гербы.

Тэма 2 Складовыя часткі герба

Складовыя часткі герба: шчыт, шлем, начэлле, нашлемнік, карона, намітка, шчытатрымальнікі, аздобы, стужка, дэвіз, мантыя, засень.

Шчыт. Формы, поле. Падзелы шчыта.

Металы, футры, колеры (эмалі, фарбы, фініфці).

Метад умоўнай штрыхоўкі.

Выявы на шчыце. Геральдычныя (канстантныя і другасныя) і негеральдычныя (натуральныя, штучныя, фантастычныя) фігуры.

Выкарыстанне спецыяльнай геральдычнай тэрміналогіі.

Сімволіка колераў, металаў, футраў, негеральдычных фігур.

Асноўныя правілы распрацоўкі і апісання гербоў.

Раздзел II Гісторыя развіцця тэрытарыяльнай геральдыкі Беларусі

Тэма 3 Тэрытарыяльныя гербы на беларускіх землях

ў XIII – канцы XVIII ст.

Крыніцы і даследаванні па беларускай геральдыцы.

Тэрытарыяльныя гербы – ваяводскія і гарадскія. Гарадскі герб як сімвал самастойнасці. Класіфікацыя выяў на гарадскіх гербах.

Паходжанне герба “Пагоня”. Пісьмовыя і сфрагістычныя матэрыялы аб працэсе пераўтварэння тэрытарыяльнага герба “Пагоня” ў дзяржаўны герб Вялікага Княства Літоўскага.

Тэма 4 Тэрытарыяльныя гербы на беларускіх землях

ў XVIII – пачатку XX ст.

Уключэнне беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі. Адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел беларускіх зямель.

Агульныя тэндэнцыі ў развіцці тэрытарыяльнай геральдыкі на тэрыторыі Беларусі ў канцы XVIII – пачатку XX ст.

Губернскія гербы. Змены ў гарадской геральдыцы.

Тэма 5 Тэрытарыяльная геральдыка Беларусі ў 1918 – 1991 гг.

Асноўныя тэндэнцыі развіцця дзяржаўнай сімволікі на тэрыторыі Беларусі ў XX ст.

Дзяржаўная сімволіка БНР.

Стварэнне савецкай аtryбутыкі. Дзяржаўны герб РСФСР. Дзяржаўная сімволіка БССР, Літоўска-Беларускай ССР .

Абвяшчэнне СССР (30 снежня 1922 г.). Зацвярджэнне ЦВК Дзяржаўнага герба СССР (6 ліпеня 1923 г.).

Зацвярджэнне Дзяржаўнага герба БССР VIII Усебеларускім з’ездам Саветаў (11 красавіка 1927 г.). Унясенне змен у герб у 1938–1939, 1958 гг.

Канстытуцыя СССР 1924 г. Змены ў савецкім гербе ў 1936, 1946, 1956 гг.

Тэма 6 Тэрытарыяльная геральдыка Беларусі ў канцы XX – пачатку XXI ст.

Прыняцце Вярхоўным Саветам БССР Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай ССР (27 ліпеня 1990 г.).

Прыняцце Вярхоўным Саветам Рэспублікі Беларусь законаў “Аб Дзяржаўным сцягу Рэспублікі Беларусь”, “Аб Дзяржаўным гербе Рэспублікі Беларусь” (19 верасня 1991 г.).

Распад СССР (10 снежня 1991 г.). Рэферэндум 14 траўня 1995 г. Прыняцце новага герба Рэспублікі Беларусь.

Геральдычны Савет пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь (2002 г.).

Сучасная тэрытарыяльная геральдыка Беларусі. Гербы адміністрацыйна-тэрытарыяльных і тэрытарыяльных адзінак Беларусі.

Дзяржаўны геральдычны рэгістр Рэспублікі Беларусь.

Закон Рэспублікі Беларусь “Аб афіцыйных геральдычных сімвалах” (2012 г.)

3 ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

3.1 Тэматыка семінарскіх заняткаў

Семінарскія заняткі разлічаны на набыццё практычных ведаў па адпаведнаму курсу. Пры падрыхтоўцы неабходна карыстацца як асноўнай так і дадатковай літаратурай, рабіць неабходныя нататкі, імкнуцца да сварэння пэўных абагульненняў на падставе набытага фактычнага матэрыялу. Форма выканання работы – напісанне рэферату, вусны адказ у выглядзе паведамлення, гутарка па тэме, удзел у калоквіўме.

Семінарскія заняткі № 1 Складовыя часткі герба

- 1.Складовыя часткі герба. Агульная характарыстыка.
- 2.Эмалі, металы, футры, іх умоўнае вызначэнне.
- 3.Класіфікацыя выяў на шчыце.
- 4.Геральдычныя фігуры.
- 5.Негеральдычныя фігуры.

Літаратура

Кобрин, В.Б. Вспомогательные исторические дисциплины / В.Б. Кобрин, Г.А. Леонтьев, Р.А. Шорин. – М.: Просвещение, 1984. – 208 с.

Цітоў, А.К. Герб // А.К. Цітоў. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. – Мн.: БелЭн, 1994. – Т. 2. – С. 515–517.

Цітоў, А. Сфрагістыка і геральдыка Беларусі / А. Цітоў. – Мн.: Метад.-выд. цэнтр РІВШ БДУ, 1999. – 175 с.

Черных, А.П. Геральдика / А.П. Черных // Введение в специальные исторические дисциплины. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1990. – С. 40 – 80.

Семінарскія заняткі № 3

Тэрытарыяльныя гербы на беларускіх землях ў XIII – канцы XVIII ст.

- 1.Гісторыя герба “Пагоня”. Герб “Пагоня” у сучаснай тэрытарыяльнай геральдыцы Беларусі.
- 2.Ваяводскія і губернскія гербы на беларускіх землях.
- 3.Гарадская геральдыка Беларусі.
- 4.Карпарацыйныя гербы – гербы цэхаў і канфесійна-асветніцкіх рэлігійных брацтваў.

Літаратура

Заяц, Ю.А. Геральдыка / Ю.А. Заяц, Н.В. Штыхаў // Археалогія і нумізматыка Беларусі: Энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1993. – С. 170.

Цітоў, А. Гарадская геральдыка Беларусі / А. Цітоў. – Мн.: Полымя, 1988. – 205 с.

Цітоў, А.К. Геральдыка / А.К. Цітоў // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. – Мн.: БелЭн, 1994. – Т. 2. – С. 512–513.

Цітоў, А. Геральдыка беларускіх местаў / А. Цітоў. – Мн.: Палымя, 1998. – 284 с.

18. Цітоў, А. Наш сімвал – Пагоня / А.Цітоў. – Мінск: Палымя, 1992. – 40 с.

Цітоў, А. Пячаткі гарадоў Беларусі / А. Цітоў // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. – 1977. – № 2. – С. 25–27.

Цітоў, А. Пячаткі старажытнай Беларусі / А. Цітоў. – Мн.: Палымя, 1993. – 239 с.

Семінарскія заняткі № 3

Тэрытарыяльная геральдыка Беларусі ў 1918–1991гг.

1. Дзяржаўная сімволіка БНР.
2. Гісторыя стварэння герба РСФСР.
3. Гісторыя стварэння герба СССР.
4. Гісторыя стварэння герба БССР.

Літаратура

Васільеў, Я. Як ствараўся герб БССР / Я. Васільеў, М. Камінскі // Маладосць. – 1970. – № 1. – С. 93–97.

Герб дзяржаўны Рэспублікі Беларусь // Беларуская энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1997. – Т. 5. – С. 172.

Гербы и флаги СССР. 1922 – 1972. – М.: Известия Советов депутатов трудящихся, 1972. – 80 с.

Каменцева, Е.И. Герб государственный / К. И. Каменцева, А.Н. Луппол // Советская историческая энциклопедия. – М.: Сов. энциклопедия, 1963. – Т.4. – Стб. 238–255.

Семінарскія заняткі № 4

Тэрытарыяльная геральдыка Беларусі ў канцы ХХ – пачатку ХХІ ст.

1. Законы “Аб Дзяржаўным сцягу Рэспублікі Беларусь”, “Аб Дзяржаўным гербе Рэспублікі Беларусь” (19 верасня 1991 г.).

2. Рэферэндум 14 траўня 1995 г. Прыняцце новага герба Рэспублікі Беларусь.

3. Геральдычны Савет пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь (2002 г.). Асноўныя прынцыпы дзейнасці яго дзейнасці.

4. Закон Рэспублікі Беларусь “Аб афіцыйных геральдычных сімвалах” (2012 г.).

5. Алгарытм дзеянняў пры афармленні і зацвярджэнні дзяржаўнага афіцыйнага сімвала.

Літаратура

1. Аб афіцыйных геральдычных сімвалах: Закон Респ. Беларусь, 26 траўня 2012 г., № 384-З // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2012. – № 63, 2/1936.

2. Аб зацвярджэнні эталона Дзяржаўнага герба Рэспублікі Беларусь і Палажэння аб Дзяржаўным гербе Рэспублікі Беларусь // Збор указаў

прэзідэнта і пастаноў Кабінета Міністраў Рэспублікі Беларусь. – 1995. – № 17. – С. 7 – 10.

3. Адамушко, В.И. Гербы и флаги Беларуси / В.И.Адамушко, М.М.Елинская. – Мінск: Беларусь, 2006. – 253 с.

4. Адамушко, В.И. Современная геральдика Беларуси / В.И. Адамушко, М.М.Елинская. – Мінск: БелЭн, 2012. – 536 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

4 РАЗДЕЛ КАНТРОЛЯ ВЕДАЎ

4.1 Заданні для самастойнай работы студэнтаў

Самастойная работа разлічана на набыццё практычных ведаў па адпаведнаму курсу.

Форма выканання работы – напісанне рэферату, вусны адказ, у выглядзе паведамлення, гутарка па тэме, удзел у калоквіуме (па выбару).

Пры падрыхтоўцы неабходна карыстацца як асноўнай так і дадатковай літаратурай. Кантроль за выкананнем СРС адбываецца ў адпаведнасці з дадатковым раскладам.

1. Герб – помнік гісторыі і культуры.
2. Гісторыя паходжання і функцыі састаўных частак герба.
3. Складзі пералік асноўных правілаў па распрацоўцы герба.
4. Падабраць прыклады гербаў, якія адлюстроўваюць правілы па складанні гербаў.
5. Класіфікацыя тэрытарыяльных беларускіх гербаў.
6. Агульная характарыстыка развіцця беларускай геральдыкі ў канцы XVIII – пачатку XX ст.
7. Стварэнне савецкай геральдыкі (гербы РСФСР, СССР).
8. Гісторыя стварэння герба БССР.
9. Сучасная беларуская геральдыка.

4.2 Пытанні да заліка

1. Паходжанне, функцыі і класіфікацыя гербаў.
2. Складовыя часткі герба.
3. Сімволіка негеральдычных фігур, коляраў, металаў.
4. Правілы складання гербаў.
5. Гісторыя паходжання і выкарыстання герба «Пагоня».
6. Тэрытарыяльная геральдыка Беларусі XVI ст. – ваяводскія гербы.
7. Тэрытарыяльная геральдыка Беларусі XIX ст. – губернскія гербы.
8. Класіфікацыя гарадскіх гербаў Беларусі.
9. Гісторыя стварэння герба БССР.
10. Гісторыя стварэння сучаснага герба Рэспублікі Беларусь.
11. Заканадаўчая база тэрытарыяльнай геральдыкі Рэспублікі Беларусь.
12. Геральдычная Рада пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь.
13. Сучасная беларуская гарадская геральдыка.
14. Дзяржаўная сімволіка Рэспублікі Беларусь.

5 ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ

5.1 Тэматычны план

Тэматычны план (дзённае навучанне)

Раздзелы і тэмы	Колькасць аўдыторных заняткаў		
	усяго	лекцыі	семінары
Раздзел I Агульная геральдыка			
Тэма 1 Герб	2	2	
Тэма 2 Складовыя часткі герба	8	6	2
Раздзел II Гісторыя развіцця тэрытарыяльнай геральдыкі Беларусі			
Тэма 3 Тэрытарыяльныя гербы на беларускіх землях ў XIII – канцы XVIII ст.	4	2	2
Тэма 4 Тэрытарыяльныя гербы на беларускіх землях ў XVIII – пачатку XX ст.	4	4	
Тэма 5 Тэрытарыяльная геральдыка Беларусі ў 1918–1991 гг.	4	2	2
Тэма 6 Тэрытарыяльная геральдыка Беларусі ў канцы XX – пачатку XXI ст.	6	4	2
Разам...	28	20	8

Тэматычны план (завочнае навучанне)

Раздзелы і тэмы	Колькасць аўдыторных заняткаў		
	усяго	лекцыі	семінары
Раздзел I Агульная геральдыка			
Тэма 1 Герб Складовыя часткі герба	2	2	
Раздзел II Гісторыя развіцця тэрытарыяльнай геральдыкі Беларусі			
Тэма 3 Тэрытарыяльныя гербы на беларускіх землях ў XIII – канцы XVIII ст.	2	2	
Тэма 4 Тэрытарыяльныя гербы на беларускіх землях ў XVIII – пачатку XX ст.	1	1	
Тэма 5 Тэрытарыяльная геральдыка Беларусі ў XX – пачатку XXI ст.	3	1	2
Разам...	8	6	2

5.2 Асноўная літаратура

1. Аб афіцыйных геральдычных сімвалах: Закон Респ. Беларусь, 26 траўня 2012 г., № 384-З // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2012. – № 63, 2/1936.
2. Аб зацвярджэнні эталона Дзяржаўнага герба Рэспублікі Беларусь і Палажэння аб Дзяржаўным гербе Рэспублікі Беларусь // Збор указаў прэзідэнта і пастановаў Кабінета Міністраў Рэспублікі Беларусь. – 1995. – № 17. – С. 7 – 10.
3. Адамушко, В.И. Гербы и флаги Беларуси / В.И.Адамушко, М.М.Елинская. – Мінск: Беларусь, 2006. – 253 с.
4. Адамушко, В.И. Современная геральдика Беларуси / В.И. Адамушко, М.М.Елинская. – Мінск: БелЭн, 2012. – 536 с.
5. Вилинбахов, Г.В. История Российского герба и флага / Г.В.Вилинбахов. – СПб.: СПбГУ, филол. ф-т, 2004. – 128 с.
6. Винклер, П.П. фон. Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи. [Репринт. воспроизведение изд. 1890 г.] / П.П. фон Винклер. – М.: Планета, 1991. – 222 с.
7. Белецкий, С.В. Специальные исторические дисциплины / С.В.Белецкий, И.В.Воронцова, З.В.Дмитриева. – СПб.: Дмитрий Буланин, 2004. – 634 с.
8. Герб дзяржаўны Рэспублікі Беларусь // Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. – Мінск, 1997. – Т. 5. – С. 172.
9. Заканадаўчыя акты аб дзяржаўнай сімволіцы Рэспублікі Беларусь. – Мінск: Беларусь, 1994. – 95 с.
10. Заяц, Ю.А. Геральдыка / Ю.А.Заяц, Н.В.Штыхаў // Археалогія і нумізматыка Беларусі: энцыкл. – Мінск:БелЭнц., 1993. – С. 170.
11. Кобрин, В.Б. Вспомогательные исторические дисциплины / В.Б.Кобрин, Г.А.Леонтьев, Р.А.Шорин. – М.: Просвещение, 1984. – 208 с.
12. Лакиер, А.Б. Русская геральдика. [Репринт. воспроизведение изд. 1855 г.] / А.Б.Лакиер. – М.: Книга, 1990. – 299 с.
13. Соболева, Н.А. Очерки истории Российской символики. От тамги до символов государственного суверенитета / Н.А.Соболева. – М.: Языки славянских культур: Знак, 2006. – 488 с.
14. Цітоў, А. Гарадская геральдыка Беларусі / А.Цітоў. – Мінск: Полымя, 1988. – 205 с.
15. Цітоў, А.К. Геральдыка / А.К.Цітоў // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. – Мінск, 1994. – Т. 2. – С. 512–513.
16. Цітоў, А. Геральдыка беларускіх месцаў/ А.Цітоў. – Мінск: Полымя, 1998. – 284 с.
17. Цітоў, А.К. Герб / А.К.Цітоў // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. – Мінск, 1994. – Т. 2. – С. 515–517.
18. Цітоў, А. Наш сімвал – Пагоня / А.Цітоў. – Мінск: Полымя, 1992. – 40 с.
19. Цітоў, А. Сфрагістыка і геральдыка Беларусі / А.Цітоў. – Мінск: Метад.-выд. цэнтр РІВШ БДУ, 1999. – 175 с.

20. Черных, А.П. Геральдика / А.П.Черных // Введение в специальные исторические дисциплины. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. – С. 40–80.

5.3 Дадатковая літаратура

1. Васільеў, Я. Як ствараўся герб БССР / Я.Васільеў, М.Камінскі // Маладосць. – 1970. – № 1. – С. 93–97.

2. Вяроўкін-Шэлюта, У.М. Герб / У.М.Вяроўкін-Шэлюта // Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. – Мінск, 1997. – Т. 5. – С. 171–172.

3. Вяроўкін-Шэлюта, У.М. Геральдыка / У.М.Вяроўкін-Шэлюта // Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. – Мінск, 1997. – Т. 5. – С. 167.

4. Герб дзяржаўны // Беларуская савецкая энцыклапедыя: у 12 т. – Мінск, 1971. – Т. 3. – С. 436.

5. Гербы и флаги СССР. 1922–1972. – М.: Известия Советов депутатов трудящихся, 1972. – 80 с.

6. Грыцкевіч, А. Яшчэ раз да пытання аб старадаўнім гарадскім гербе Слуцка / А.Грыцкевіч // Беларускі гістарычны часопіс. – 1996. – № 2. – С. 107–112.

7. Малы гербовник наваградзкай шляхты. – Мінск: БелНДДАС, 1997. – 161 с.

8. Пякарскі, А.І. Старыя гербы / А.І.Пякарскі // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. – 1976. – № 4. – С. 52–54.

9. Руа, Ж.-Ж. История рыцарства / Ж.-Ж.Руа. – М.: Алетея, 1996. – 244 с.

10. Тираспольская, И.З. Геральдика / И.З.Тираспольская // Советская историческая энциклопедия: в 16 т. – М., 1963. – Т. 4. – Стб. 233–235.

11. Цітоў, А. Пячаткі гарадоў Беларусі / А.Цітоў // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. – 1977. – № 2. – С. 25–27.

12. Цітоў, А. Пячаткі старажытнай Беларусі / А.Цітоў. – Мінск: Полымя, 1993. – 239 с.

13. Шаланда, А.І. Шляхецкая геральдыка Беларусі ў другой палове XVI–XVIII ст.: аўтарэф. ... дыс. канд. гіст. навук / А.І.Шаланда. – Мінск., 2000. – 18 с.

14. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978–1993. – Т. 1–8.